

Om kolning och tjärbränning.

Om man ger sig ut och genomvandrar skogsmarkerna i Norra Blekinge så träffar man på gamla kolbottnar överallt, placerade med ett visst avstånd från varandra. Kolningen har därför bedrivits mycket överallt fastän den redan var avstannad när jag började minnas, men kolaryssen (en häck till en vagn som var gjord av klyvda enestickor och flätad mellan uppstående enepinnar) och ett mycket stort och vidlyftigt kolfat som likaledes var flätat av enestickor, dessa fanns kvar och hade använts av farfar. Far berättade att då han var ung så kolades mycket kol här i trakten. Skogen som kolades bestod av toppar efter träden när stockarna först tagits. Minsta stockarna voro i regel 9 - 10" i diameter i lilländan emedan om stocken ej var så stor så att man fick 1 st 3 x 9" plank så fick den ligga kvar i skogen och därför kolades sådana lämningar jämte torra och mindre träd som voro undertryckta varför den första gallringen i skogen förekom vid kolningen. Vid större svedjeland kolades mycket då även stängselvirket (smetåsarna) kunde kolas. Kolen transporterades på vägen å kördon och såldes vid Kopparhammarn nuvarande Granefors. När säljaren kom till Bruket mättes kolaryssen upp och uträknades hur mycket den innehöll, så fick lasset köras upp på en därtill avsedd lastbrygga. Kolaryssen stjälpes om och kolen ramlade ner i magasinet och med notan i handen gick säljaren in på kontoret och fick betalt. Kolen voro lätta att transportera som behövdes för det fanns i regel inga vägar i skogarna och de som fignos voro smala och dåliga varför virke och kol fick köras å släp och helst om vintern i snö. Prisen å kolen voro ej höga och när arbetslönen ökades avstannade kolningen och omkring 1850 hade kolningen avstannat och upphörde totalt.

Om tjärbränning.

Att bränna ut trätjära har pågått i norra Blekinge sen äldre tider. Därför finns det gott om gamla tjärdalar överallt där det växt

kärnfur i skogarna. Jag har sett någon plan där tjäran brändes ut ur veden medelst kolningsmetoden. En sådan tjärplan var rund som en kolbotten men fördjupad mot mitten av planen emedan trätjäran fick först rinna mot motten av botten men därifrån leddes den medelst en fördjupad och täckt dike till utanför milan befintlig uppsamlingshåla varför en sådan tjärdal måste anläggas intill en sluttning av marken emedan uppsamlingshålan måste vara lägre än botten i dalen. Denna typ var använd långt tillbaka. De äldre personerna berättade att de hört sina fäder tala om att tjäranbrändes av furved som hade huggits av växande furustammar d.v.s. man väckte dem så att kådan samlades i ytan när man först något år förut hade huggit ränder i stammen uppifrån och ner. När så mycket kåda samlat sig där och växt fast i ytan så huggdes denna bort i tunna flisor eller spånor och samlades till tjärdalen och brändes. På så sätt kunde dylikt behandlade furuträd lämna ved till tjäraden ena gången efter den andra. När virket blev värdefullare så avstannade denna metod och då användes stubbar av fur. Men i Småland bibehölls denna sorts bränning längre. Jag har själv så sent som 1895 sågat furstockar som hade under växttiden varit använda för dylik tjärved. Dessa rotstockar av gammal fingärig kärnfur voro så illa åtgångna omkring 2 meter från marken och upp. Trädet fick behålla tre eller fyra ränder bark från roten och upp så att saften från jorden ej riktigt avbröts för då hade trädet dött, men mellan dessa ränder samlade kådan sig och huggdes därefter bort. De ovannämnda stockarna voro köpta i socknen Härlunda i Småland.

Under slutet av 1700-talet lärde man sig en annan metod att bränna tjära, den nya konsten kom från norra Skåne. Örkened och även Härlunda socken voro föregångare. Enligt denna metod grävde man ut en större fördjupning i marken i en långsluttande plan med den uppgrävda jorden förstorades dalen i höjden så att den kunde rymma mera ved. Vid den nedre ändan gjordes en mur av sten och jord och lera å tvären och sedan lades veden i dalen och täcktes med torr mossa och därefter

jord eller kolstybb ovanpå. En sådan färdigställd tjärdal såg ut som en mycket stor potatisstuka. Man tände på elden i den översta ändan av dalen och sen blåste man in luft i dalen medelst en vanlig smidesbälg. Som rör från bälgen till elden tjänstgjorde ett rör av trä som gjordes på så vis att en raklyft mindre furustock klyvdes och därefter urholkades de båda halvorna och därefter pressades tillsammans igen medelst vidjor. Elden tärde väl på den för varje flyttning men när den blev för kort fick man göra en ny. På senare tid användes järnrör i stället för trä. Vid upptagning av stubbarna använde man sig av stora trävågar som hävstänger. I senare tid kom lyftkranar och dynamit till användning. Först togs stubbarna upp och kördes till tjärdalen, därefter grovhuggades de till ved och staplades upp i räckor och räknades i famnar. En famn skulle vara 6 x 6 x 4 fot och därefter räknades ut hur mycket tjära man kunde vänta sig. Medelgod ved borde lämna 1 tunna (100 ltr) tjära pr famn. När våren kom med värme och soltorka, småhuggde man veden och bredde ut den i små högar å torkplanen vid tjärdalen. Veden var då högst 30 cm lång och 5 cm i genomsärning, men de fleste mindre. När veden var torr började nedläggningen i dalen som först rengjordes och sopades väl. Först därefter lades en smal träslana längs hela bottnen. På båda sidor om denna slana lades därefter utvalda vedämnen på tvären så att ett täckdike uppstod i bottnen av dalen för tjäran att rinna fram uti, annars hade tjäran kunnat samlas i en damm och då hade den kunnat antändas. När detta täckdike var lagt östes veden ner i dalen ur korgar och stampades och packades samman tills den såg ut som en stor rotfruktsstuka, ovanpå veden lages torr mossa och därefter täckte med den gamla kolstybben så att elden ej kunde bryta igenom. När man började bränningen placerades en vanlig smidesbälg eller på senare tid en blåsfäckt vid den översta ändan och där fick man börja sätta eld och placera röret till elden och sen måste bälgen oupphörligt blåsa in luft, den fick ej stanna utan när man behövde flytta fram allt eftersom elden kolade veden i dalen. Vid varje flyttning måste man hava

färska trädstycken och stora våta grästorvor till hjälp för att det hela skulle fungera på rätt sätt. Det var viktigt att luften blåstes in i mitten av milan varken för högt eller för lågt. Blåste man in luften för högt så gick elden i förväg ovanpå och i botten blev veden ej kolad och vid upptagning av kolen fick den obrända veden fränsortera. Blåstes luften in i dalen för nära botten så gick elden i förväg i botten och då brann tjäran upp emedan den rann ner över elden som var i förväg. Det var därför viktigt att tjärbrännaren kunde få sin sak om resultatet skulle bliva bra. Var veden torr gick det fortare att bränna om den ej var torr tog det längre tid och blev mindre tjära och resultatet sämre. För att få 30 tunnor utbrända tog en tid av omkring 60 timmar och minst 3 eller 4 personer voro sysselsatta därmed hela tiden natt och dag. Tjäran fick rinna i trätunnor om 100 liter radades upp vid dalen fick ligga stilla en viss tid så att det tunga vattnet (järan) fick sjunka till botten och därefter fränskiljas. Efter bränningen kastades kolen upp ur dalen och släcktes samt såldes som smideskol. Tjäran var en eftersökt vara, den användes nog i huvudsak vid skeppsvarven som då byggde träskepp. I Karlshamn var det flera handlare som köpte och sålde trätjära. Holländarna voro stora köpare av trätjära. För att köparna skulle lita på att tunnary innehöll det bestämda måttet och intet fusk begicks var det kontrollanter utsedda i socknarna som skulle uppmäta de tomma nygjorda tunnorna och därefter bränna in sin stämpel eller märke i varje tunna. Angående priset å tjäran så var den ibland dyr och ibland billigare, som exempel vill jag nämna att far omtalade att han och hans bröder brände 2 tjärdalar omkring år 1860, det blev 30 tunnor i varje dal och de fick 20 kr. tunnan i Karlshamn. Det var en del personer som ägnade sig åt tjärbränning och tjänade mera pengar på det än annat arbete. I regel hade de accord, de gjorde arbetet. Bonden som släppte till stubbarna gjorde körslorna och behållningen delas sedan med hälften till vardera; ett accordsystem som främjade intensiteten.

Jag skulle kanske nämna några berättelser i korthet från tjärbränningsfolket. Omkring 1850 - 1860-talen och kanske något senare var trätjärnan efterfrågad och dyr i förhållande till andra varor. Några yngre bröder, torparpojkar, började tjärbränning och ackordet var hälften av pengarna till arbetet och hälften till markägaren som ägde stubbarna. Dessa pojkar var mycket fattigt uppfödda, stora kraftiga och duktiga att arbeta och tjänade nu stora pengar. De fick råd att skaffa fina kläder av engelskt kläde med dubbla rader med silverknappar i kavajen eller rocken. Inunder kavajen fin omrig väst broderad med silke. De voro kända för att vara de finast klädda personer som kommo till Asarums kyrka. Till berättelsen hör att på ålderdomen när inkomsten var liten och fattigdomen ibland barnskaran gjorde sig gällande så fick de gamla silverknapparna åter komma till heders. Då var det bra att kunna skära bort en knapp från den gamla kavajen och gå till handlaren och byta sig till en brödkaka för den. Silverknappen fyllde sin uppgift både i lust och nöd.

En annan berättelse lyder också om en fattig torpare med många barn, som var tjärbrännare. När arbetet och slitet med tjärdalen var färdigt så lejdde hästskjutsar att köra den till Karlshamn och få den såld och då lyfta pengarna på en gång. Vid sådana tillfällen gjordes en del inköp av varor för familjen och hushållet m.m. Sällskapet och skjutsarna höllo samman även under hemfärden från staden. Så lägge gästgivarefärdarna fanns var det vanligt att stanna till ett tag och få lite stimulans, men även efter gästgiveriets upphörande fortsattes med att stanna till vid vissa ställen. Några av dem kan jag nämna vid namn. Kilakrust (kråg) låg vid vägkilen der den ena vägen gick mot Tingsryd-Växjö, den andra vägen fortsatte mot Almundsryd och Kyrkhult. Pustebacken ett handelställe vid vägen där man brukade stanna till, jämte flera dylika ställen.

J Tjärbrännaren och hans sällskap voro som sagt på hemfärd och stämningen var festlig och gemytlig och vid en sådan där stanneplats tog han fram sin brännvinsflaska och bjöd laget runt. Men flaskan blev inte tömd och då han

skulle sätta korken i den så hittade han den inte. Han blev inte rådlös för det; han stack ner handen i ena fickan och tog upp en lunta papperssedlar och snodde runt till en kork och satte i brännvinsflaskan. Händelsen var så uppseendeväckande för de närvarande så de berättade det för eftervärlden.